Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri
Kılıç Ali Bey's Service on the Southern Front During the National Struggle

Ramazan Erhan GÜLLÜ*

Özet

Mondros Mütarekesi'nin ardından Güney Anadolu önce İngilizlerin sonra da Fransızların işgaline uğramıştı. Özellikle Fransız işgaliyle birlikte Fransızlar tarafından bölgede bir Ermeni çoğunluğu oluşturma çabasına girilmişti. Fransız ordusunda yer alan Ermeni taburlarıyla birlikte yerli Ermenilerin çoğunluğu da Fransızlarla birlikte hareket etmekteydiler. Fransızların bölgeye gelmeye başladıkları tarihlerde toplanan Sivas Kongresi'nde de Fransız-Ermeni birlikteliği ve bölge üzerindeki Ermeni hedefleri hususuna vurgu yapılmaktaydı. Ayrıca kongre ülke genelindeki tüm direniş örgütlerinin Sivas'ta teşkil edilen Heyet-i Temsiliye'ye bağlanması kararı alırken, Güney Anadolu'daki teşkilâtlara daha fazla dikkat edilmesi ve önem verilmesi uyarısında bulunmuştu. Özel olarak Maraş ve Antep şehirleriyle ilgili tehlikelere vurgu yapılmış ve bu tehlikelerin önüne geçebilmek için iki şehrin Müslüman ahalisine çeşitli direktifler verilmişti. Bunlara ek olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından Kılıç Ali Bey "Maraş ve Antep Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı"na atanarak bölgeye gönderilmişti. Sivas Kongresi'nden itibaren vefatına kadar Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınında bulunan kişilerden birisi olacak olan Kılıç Ali, bölgede de doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak görev yapmıştı. 21 Ekim 1919'da Elbistan'a gelerek vazifesine başlayan Kılıç Ali, 1920 yılı Mayıs ayı ortalarına kadar yaklaşık 7 ay boyunca Maraş ve Antep bölgesindeki savunmayı idare etmiş, Fransız-Ermeni birliklerine karşı millî güçleri kuvvetlendirmeye çalışmıştı. Bu makalede Kılıç Ali Bey'in Maraş ve Antep savunmasındaki faaliyetleri ve bölgedeki ahali ile ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kılıç Ali Bey, Millî Mücadele, Sivas Kongresi, Kuva-yı Milliye

Abstract

Following the Armistice of Mudros, Southern Anatiolia was occupied by Britain and then by the French army. Especially during the French occupation, the French forces tried to create an Armenian majority in the region. Along with the Armenian battalions in the French army, the majority of the local Armenians were acting together with the French. The Sivas Congress, which was convened in the days when the French reached up to the region, also emphasized the French-Armenian alliance and the Armenian targets regarding the region. While the Congress decided that all the resistance organizations in the country should be attached to the Delegation of Representatives in Sivas, it has also underlined that more attention and importance should be given to the organizations in Southern Anatolia. In particular, the dangers in the cities of Marash and Aintab were emphasized and various directives were given to the Muslim auctions of these cities in order to prevent these threats. Together with these, Kılıç Ali Bey was appointed as "Commander of National Forces at Marash and Aintab Regions" by Mustafa Kemal Pasha and sent to the region. Kılıç Ali, who will later become one of the closest people to Mustafa Kemal Paşa from Sivas Congress to his death, served directly to Mustafa Kemal Pasha in the region. Kılıç Ali, who arrived Elbistan on October 21, 1919, commanded the defenses in Marash and Aintab regions for about 7 months until mid-May, 1920 and tried to strengthen national forces against French-Armenian troops. In this article, the activities of Kılıç Ali in the defense of Marash and Aintab and his relations with the local people will be examined.

Key Words: Kılıç Ali Bey, The National Struggle, Sivas Congress, The National Forces

Giriş

İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı devam ederken kendi aralarında imzaladıkları gizli antlaşmalardan olan Sykes-Picot Antlaşması, savaş sonrası İngiltere ile Fransa'yı karşı karşıya getirmişti. 16 Mayıs 1916 tarihli bu antlaşmaya göre İngilizler, Filistin ile Irak'ı (Musul hariç), Fransızlar ise Suriye ve Güney Anadolu'nun tamamını alacaklardı. Dolayısıyla İskenderun ve Mersin limanları ile birlikte Çukurova'nın verimli arazisi ve Ergani bakır madeni Fransızlar'a bırakılmış oluyordu. Musul'un zengin petrol yataklarını alamamış olmak İngilizler için büyük bir kayıptı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrası İngilizler, Musul petrollerine kendileri sahip olmak amacıyla Musul'u idarelerine almak istemişlerdi. Bunu sağlayabilmek için de daha önce Fransa'ya bıraktıkları Musul ve Suriye'nin bir kısmı ile birlikte İskenderun, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etmişler, Fransızlar tarafından Musul'un kendilerine bırakılması kabullenilinceye kadar bu bölgeleri ellerinde koz olarak tutmayı tasarlamışlardı[1].

* Yrd.Doç.Dr. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, r_erhangullu@yahoo.com.tr.

1 Tevfik Bıyıklıoğlu, (1962), *Türk İstiklal Harbi, I. Cilt, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 77.; Ayhan Öztürk, (1994), *Millî Mücadele'de Gaziantep*,

Güllü, R . (2017). Kılıç Ali Bey's Service on the Southern Front During the National Struggle. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16 (2), 490-507. DOI: 10.21547/jss.303023

İngiltere'nin hamlesi başarıya ulaşacaktı. İngilizlerin Güney Anadolu ve Suriye bölgesindeki işgalleri Fransızlarla karşı karşıya gelmelerine neden olmuştu. Fransa bölgedeki çıkarlarından vazgeçmek istemediği gibi İngiltere de Güney Anadolu'da kalıcı olmak niyetinde değildi. İngiltere, Musul bölgesindeki talepleri yerine getirilirse bölgeyi terk edeceğini açıklamıştı. Böylece İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Fransız Başbakanı Clemanceu arasında yapılan görüşmeler neticesinde "Suriye İtilafnâmesi" olarak bilinen İngiliz-Fransız anlaşması imzalanmıştı. İtilafnâmeye göre, Güney Anadolu ve Suriye'den İngilizlerin çekilerek bölgeye Fransızların gelmesi kabul edilmişti[2]. Böylece İngilizler 1919 yılı başlarında işgal ettikleri Güney Anadolu'dan aynı yılın ortalarında ayrılacaklar, yerlerini Fransızlar alacaktı. İngilizlerin aksine bölgeye kalıcı olarak gelen Fransızların işgaliyle birlikte bölgede "işgal" mefhumunun her türlü olumsuz uygulaması hayata geçirilecekti. Ayrıca Fransız ordusunda yer alan Ermeni alayları ve bölgedeki yerli Ermenilerin de Fransızların gelişiyle birlikte daha saldırgan bir tavra bürünmeleri çatışmaların alevlenmesine ve yayılmasına neden olacaktı[3].

Sivas Kongresi ve Kongrede Güney Cephesi ile İlgili Alınan Kararlar

İngilizlerle Fransızların Güney Anadolu üzerinde kendi aralarındaki paylaşım tartışmaları ve yer değişimi devam ederken 4 – 11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas kongresi toplanmıştı. Sivas Kongresi'nde, İngilizlerle Fransızların Güney bölgesinde yürüttükleri faaliyetler de gündeme gelmiş, özellikle bölgedeki Fransız-Ermeni işbirliğine ve Müslümanlara yönelik saldırılara karşı bazı önlemler alınmaya çalışılmıştı. Kongrenin tespit ettiğine göre bölgede yürütülen Ermeni-Fransız faaliyetleri şunlardı:

> *Fransız ve İngiliz memurları ile bunlar tarafından teşvik ve yardım gören Ermeni komitelerinin ve Türkler'in haysiyetini kırmaktan çekinmeyen ve hatta bundan zevk alan Ermeni halkının saldırıları.*
> *Türk vatanının diğer yerlerinde ve özellikle Diyarbakır yönleriyle Halep, Suriye bölgelerinde bulunan Ermenilerin göçlerini sağlayarak, kolaylaştırarak bu dolaylarda Ermeni nüfusunun çoğunluk haline getirilmesi.*
> *Yabancı ve özellikle Fransız üniformasıyla Ermeni kıtalarının bölgeye gönderilmesi ve buradaki Ermenilerin yabancı kıtalara katılması suretiyle takviye edilmesi.*
> *Siyasi, sosyal, ekonomik ve her türlü baskılarla İslamlar'ın müşkül duruma düşürülmesi ve sosyal üstünlüğü yok edilerek yavaş yavaş halkın göç etmeye zorlanması.*
> *Halk arasında birçok ayırıcı olaylar çıkararak birlik ve beraberliğin bozulması çabası ve yabancı himayesinin zorla kabul ettirilmesi.*[4]

Kongrede alınan, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adının Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şeklinde değiştirilmesi (dolayısıyla bütün Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ile birlikte diğer millî cemiyetlerin buraya bağlanması); Doğu Anadolu'yu temsil eden Heyet-i Temsiliye'nin vatanın bütününü temsil eder hale getirilmesi; her türlü işgâlin, özellikle Rumluk ve Ermenilik teşkiline ait çalışmaların kabul edilmemesi için işbirliği yapılması gibi kararlar da Güney cephesini doğrudan ilgilendirmekteydi. Ayrıca bölge güvenlik bakımından kolordular arasında bölünmüştü. Maraş ve Antep bölgesi ile Üçüncü ve On Üçüncü Kolordular ilgilenmekle birlikte bölgenin asıl sorumlusu, merkezi Sivas'ta bulunan ve

---

Geçit Yayınları, Kayseri, s. 26-27.; Yaşar Akbıyık, (1999), *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 3.; Ahmet Hulki Saral, (1986), *Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara, s. 37. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda sadece *T.İ.H. IV.* olarak gösterilecektir.)

2 "Suriye İtilafnâmesi" hakkında bkz. Mustafa Budak, (2003), *İdealden Gerçeğe, Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, s. 116-121.

3 İşgal öncesinden Millî Mücadele sonlarına kadar Ermeni-Fransız işbirliği hususunda yayımlanmış Osmanlı belgeleri için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri*, (2002), Cilt: II (1918-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri*, (2004), Cilt: III (1920-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

4 *T.İ.H. IV.*, s. 63.

Selahaddin Bey'in kumanda ettiği Üçüncü Kolordu idi. Fakat Üçüncü Kolordu'nun tümenleri Amasya ve Samsun civarında bulundukları için Maraş ve Antep'e o sırada fiilen yardım yapılması mümkün değildi. Merkezi Diyarbakır'da bulunan On Üçüncü Kolordu ve Kolordu Komutanı Cevdet Bey de bölgeye destek için çalışacaklardı[5]. (Fakat ilerleyen süreçte bölgeye gerekli desteğin verilmediği gerekçesiyle her iki komutanla Kılıç Ali arasında tartışmalar yaşanacaktı.) Yine Antep ve Maraş bölgesinin kurtarılması için millî teşkilâtın organize edileceği yer olarak da işgal altında olmayan Elbistan seçilmişti. Elbistan'da da zaten bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve direniş hazırlıkları başlatılmıştı[6].

Kongre ülkenin tamamında Rumluk ve Ermenilik faaliyetlerine karşı önlemler almaya çalışırken, özellikle Maraş ve Antep bölgelerine (özet olarak) şu direktifler verilmişti:

> *Göç yasaktır. Arazi ve emlak ancak Türklere satılacaktır ve yabancılarla Hristiyanların araziye sahip olmalarına meydan verilmeyecektir. Halk arasında gayet samimî bir birlik ve beraberlik kurulmasına çalışılacak, herkes birbirine ve millî maksatlar uğruna mal ve beden bakımından yardım etmekle görevli tutulacaktır… Türk olmayan elemanlar hakkında sıkı bir boykot tatbik olunarak alış veriş Türkler arasında yapılacaktır. Jandarma, polis, orman, köy ve çarşı bekçiliği ve her türlü kurulda kolculuk gibi hizmetlerde Türklerin kullanılması sağlanacaktır…*[7]

Diğer yandan Mustafa Kemal Paşa işgale uğrayan Antep, Maraş ve Urfa ahalisinin maneviyâtını güçlü tutmak amacıyla tüm Güneydoğu Anadolu ahalisine ve ilgili makamlara çektiği telgraflarla, bölgedeki Fransız işgalinin protesto edilmesini istemişti. Paşa'nın tebligatı üzerine birçok bölgede Fransız işgalini protesto mitingleri yapılacak ve işgal güçlerine hitâben protesto telgrafları çekilecekti[8]. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa tarafından Maraş ve Antep bölgesindeki millî kuvvetlerin teşkilâtını yapmak ve direnişi örgütlemek üzere "Kılıç Ali Bey" adıyla Yüzbaşı Asaf Tevfik Bey görevlendirilmişti[9]. Kılıç Ali Bey'in Maraş ve Antep civarında görevlendirilmesinin esas nedeni, işgallere karşı bölgede başlatılan direniş hazırlıklarının ve kurulan çeşitli örgütlerin dağınık bir halde bulunmalarıydı. Doğrudan Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas Kongresi kararları çerçevesinde oraya gönderilen Kılıç Ali Bey sayesinde bölgedeki tüm direniş güçlerinin Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye bağlanması sağlanmış olacaktı. Ayrıca bu durum harekete resmî bir mâhiyet verecekti[10]. Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa, Kılıç Ali'nin bölgede görevlendirilişini şu şekilde anlatır:

> *… Ma'lûm-ı âlîleridir, Maraş, Urfa, Ayıntab'da bidâyetde İngiliz kıtaâtı vardı. Bu kıtaâtı Fransız askerleri tebdîl etdi. Bu münâsebetle tekrar işgâli men'e çalışdık. Vukûundan sonra da evvelâ siyâsi, ba'dehû fiilî teşebbüsâta geçdik … Maraş ve Ayıntab'a, Kılıç Ali Bey'i ve Kilikya mıntıkasına da Topçu Binbaşısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek ciddi teşkilât ve teşebbüsâta geçdik …*[11]

---

5 *T.İ.H. IV.*, s. 64-65.

6 Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 160-161.

7 *T.İ.H. IV.*, s. 66.

8 Mehmet Şahingöz, (Temmuz 1995), "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Millî Birlik ve Beraberlik Mitingleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XI, Sayı: 32, Ankara, s. 417-432.

9 1890 yılında İstanbul'da doğan Kılıç Ali Bey'in asıl adı Emrullahzâde Asaf Tevfik'di. 1906 yılında astsubay olarak ordu hizmetine girmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde de bulunmuştu. 1918 yılında Yüzbaşı rütbesiyle Kafkas İslam Ordusu'nda Nuri Paşa'nın yaverliğini yapmıştı. Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'a dönmüş, 2 Nisan 1919'da da istifa ederek ordudan ayrılmıştı. Erzurum Kongresi'nin ardından Millî Mücadele'ye katılmak amacıyla Sivas'a gelmiş, Sivas'ta da Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetine girmişti. Yüzbaşı Asaf Tevfik Millî Mücadele dönemi boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine verdiği isimle "Kılıç Ali Bey" olarak anılacak, soyadı kanunu sonrası yine Mustafa Kemal'in isteğiyle Ali Kılıç adını alacaktı. Fahri Çoker, (1995), *Türk Parlamento Tarihi – Millî Mücadele Dönemi ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, *III. Cilt – I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, s. 423-425.; *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (2005), (Derleyen: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 55-56.

10 Sahir Üzel, (1952), *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara, s. 22.

11 Gazi Mustafa Kemal, (1927), *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti Yayını, Ankara, s. 168.

Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci yaveri Muzaffer Bey'in kuzeni olan Kılıç Ali, yaveri olduğu Nuri Paşa'yı bulmak için Bakü'ye geçmek niyetinde olsa da Mustafa Kemal Paşa'nın teklif ettiği Maraş ve Antep Kuva-yı Milliye Komutanlığı görevini kabul edecek ve bundan böyle her zaman Paşa'nın maiyyetinde bulunacaktı[12]. 13 Ekim 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'dan yeni görev emrini alan Kılıç Ali, 16 Ekim'de görev bölgesine gitmek üzere Sivas'tan ayrılmıştı[13].

Maraş'taki Faaliyetleri

Fransız işgaline uğrayan Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki şehirlerin tamamında olduğu gibi Maraş'ta da Fransız ordusu bölgeye henüz gelmeden Ermenilerin Müslümanlara yönelik faaliyetleri başlamıştı. Hem Fransız ordusunda yer alan Ermeni gönüllü alayları hem de yerli Ermenilerin büyük çoğunluğu savaş sırasında Kuva-yı Milliye'ye karşı Fransızların tarafında yer alacaklar, bölgede gerçekleştirilen saldırıların büyük çoğunluğunu da bizzat kendileri gerçekleştireceklerdi[14].

Kılıç Ali de bölgeye geldikten sonraki çalışmalarını öncelikli olarak Ermenilerin faaliyetlerini engellemek üzerine odaklayacaktı. 21 Ekim'de Elbistan'a gelen Kılıç Ali Bey'in yanında Yörük Selim (Yüzbaşı Salim Kurtoğlu) isimli arkadaşıyla birlikte iki de süvari neferi bulunmaktaydı[15]. Onların Elbistan'a geldikleri günlerde Zeytun ve Maraş'ta bulunan Amerikan misyoner okullarının iki hocası da bir heyetle birlikte Elbistan'da bulunmakta ve Ermenilerin Fransızlarla işbirliğini sürdürmeleri hususunda Ermenilere telkinde bulunmaktaydılar. Bu heyetin yaptığı toplantılardan birine, kılık değiştirerek – o sırada Elbistan'da bulunan bir arpa tüccarı sıfatıyla – katılan Kılıç Ali, bazı radikal Ermenilerle misyonerlerin Fransızlarla işbirliğine ve Müslümanlara karşı tavırlarına bizzat şahit olmuştu[16].

Bu yüzden Elbistan'daki teşkilâtı bir an önce canlandırmak için uğraşan Kılıç Ali Bey, askerlik şubesinde bulunan silahları Müslümanlara dağıttırmıştı[17]. Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey de Elbistan'daki teşkilâta destek verebilmek için çalışmış, orada bulunan asker ve cephane takviye edilmişti. Elbistan'a bir seferde 500, diğerinde 231 tüfenk gönderilmişti ve Maraş'taki birlikler de silahlarını Elbistan'dan almaktaydılar[18]. Bazı yerel yetkililerin çıkardığı zorluklar bu sevkiyâtı zorlaştırsa da Kılıç Ali'nin görevlendirdiği Kuva-yı Milliyeciler ve ahalinin çabaları sayesinde istenen silah nakilleri yapılabiliyordu[19]. Yine Kuva-yı Milliye

---

12 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 51-56.

13 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 82-85. Kılıç Ali hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Ekim 1919 günü Sivas'ta kendisiyle görüştüğünü, Antep'ten kendisine gelen telgraflardan birini okuttuğunu, telgrafta Antep'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğundan ve bölgeye yönelik Fransız-Ermeni saldırılarından bahsedildiğini anlatır. Yine telgrafta Mustafa Kemal Paşa'dan bölgedeki teşkilât için subaylar istenmekteydi. Ardından Mustafa Kemal Paşa, Kılıç Ali'ye yeni görevini bildiren şu konuşmayı yapmıştı.: *Seni, Maraş-Antep havalisinde milli kuvvetler teşkilâtını yapman için oraya gönderiyorum. Biliyorsun, her savunma beldesi bir cephedir ve burada görev alanlar, cephe komutanlığı yetki ve sorumluluğuna sahiptirler. Hizmet birliklerinden mümkün olan yardım yapılacaktır. Düşmanların amacı, Ege'de Yunan işgalini serbest bırakırken, kendi ellerindeki toprakları bizden koparacaklarıyla genişletmek ve bağımsız Türk Devleti'ne imkân vermemek ... İlk anda Fransızları karşımızda buluyoruz. Telgrafı okudun. Bu millet esir olur mu? Her yer, arkasından gidebileceği asker-sivil insan arıyor. Bu gün için en buhranlı bölge Urfa-Maraş-Antep ... Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık, fedakâr insanlardır. Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 83.

14 Savaş sırasında Maraş'ta Ermenilerin faaliyetleri hakkındaki belgelerden oluşan bir çalışma için bkz. Yalçın Özalp, (2005), *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, Kahramanmaraş, 259 sayfa.

15 Bürhan Cahit, (1932), *Gazinin 4 Süvarisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, s. 13-14.

16 Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 16-17.

17 Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 17.

18 Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'den Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne Maraş'taki durumla ilgili şifre; *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi (H.T.V.D.)*, (Eylül 1956), Yıl: 5, Sayı: 17, Ankara, Vesika No.: 427.

19 Yalçın Özalp, (1976), *Mustafa Kemâl ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi*, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, s. 91.

aleyhine tavırları bulunan bazı Çerkez ve Kürt ileri gelenleri ile birlikte Elbistan Kaymakamı'nın bölgeden uzaklaştırılması sağlanmış, Fransızlara destek veren bazı bölge Ermenileri müfrezeleriyle birlikte tutuklanmıştı. Bunların ardından ahaliye Kuva-yı Milliye'nin amaçları hakkında bir bildiri yayımlayan Kılıç Ali, bölgede teşkilâtlanmanın daha sağlıklı sürdürülebilmesi için Maraşlı ve Antepli üçer kişiden oluşan bir de heyet kurmuştu. Heyet, Maraş'tan Arslan, Evliya ve Hafız Ali Efendilerle Antep Heyet-i Merkeziyesi'nden Sadık, Kasım ve Mülazım (Teğmen) Mustafa Efendilerden oluşuyordu. Heyetle yaptığı toplantılarda şehirlerde gerçekleştirilecek savunmalarda semt ve mahalle teşkilâtlarına varıncaya kadar harekât tarzlarını belirlemek için çalışan Kılıç Ali, aynı zamanda Maraş'ın yanısıra Antep'teki gelişmeleri de takip edebilmek için uğraşmaktaydı[20].

Elbistan'dan, daha önce verdiği direktiflerle orada da bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını sağladığı Pazarcık'a geçen Kılıç Ali, karargâhını da Pazarcık'a taşımıştı. Pazarcık da Elbistan gibi işgale uğramamıştı ve Antep'le Maraş arasında stratejik bir konumda bulunmaktaydı. Ayrıca Kılıç Ali'ye göre Elbistan'a nazaran harekât merkezi olarak daha uygun bir yerdi[21]. Pazarcık'ta teşkilâtlanma tam olarak sağlandıktan sonra Antep'e kadar olan yol güzergâhını kontrol altında tutmak için, civar bölgelere adamlarını göndererek bölgedeki millî kuvvetleri düzenlemek için uğraşmaya devam etmişti[22].

Bu arada – 21 Aralık 1919 tarihinde – Antep'ten bir Fransız alayı ile bir dağ topu bataryası Maraş'taki Fransız kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla yola çıkmıştı. Bu birliğe Karabıyıklı bölgesinde Kuva-yı Milliye'nin pusu kurması üzerine bölgede Fransızlarla ilk çatışma da yaşanmıştı[23]. Bu olay sonrası Fransızlar bölgedeki askerî hareketliliklerini artırdıkları gibi bazı Kürt aşiretlerini de yanlarına çekebilmek için uğraşmaya başlamışlardı. Kılıç Ali'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 31 Aralık 1919 tarihli yazısına göre, Fransızlar Pazarcık civarında yaşayan kimi Kürt aşiretlerini yanlarına çekerek Pazarcık'ı da işgal etmek ve bölgedeki işgal alanlarını genişletmek istemekteydiler. Buna karşılık merkezde toplu halde bulunan aşiretler ve Kuva-yı Milliye böyle bir işgale karşı koymaya hazırdı. Pazarcık'a yönelik bir işgal teşebbüsü karşısında muharebe olması kaçınılmazdı. Böyle bir muharebe etrafa da sirayet ederdi. Pazarcık ve civarında asayişin yerinde olduğunu belirten Kılıç Ali, haksız işgalin önüne geçilmesi ve ahalinin galeyanının durdurulması için siyâsi teşebbüste bulunulması gerektiğini vurguluyordu[24]. Pazarcık, Fransızların işgal planlarında yer alan bir bölge değildi. Buna rağmen orayı da işgal teşebbüsünde bulunmaları, bölgeye tamamen hâkim olma isteklerinin göstergesiydi. Ayrıca Maraş ve Antep şehir merkezlerinde henüz çatışmalar başlamamıştı. Kılıç Ali siyasi teşebbüste bulunmaktan bahsederken aslında işgal mıntıkalarını daha da genişletme arzusunda oldukları anlaşılan Fransızlara bölgenin her tarafında gösterilecek direnişi imâ ederek uyarıda bulunulmasını istiyordu. Kılıç Ali'nin yazısı hakkında Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'e bilgi veren Mustafa Kemal Paşa da bölgedeki Fransız kumandanına bu durum hakkında bir ihtarnâme yazılarak, herhangi bir saldırı halinde yaşanacaklardan kendilerinin sorumlu olacaklarının bildirilmesini istemişti[25]. Kılıç Ali'ye de ayrıca bilgi veren Mustafa Kemal Paşa, Selahaddin Bey'e durumu anlattığını ifade etmiş ve Kılıç Ali'den de teşkilât ve faaliyetleri hakkında Heyet-i Temsiliye ile birlikte Selahaddin Bey'e bilgi vermesini ve aralarındaki irtibatı sürdürmeye devam etmesini istemişti. Ayrıca

20 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 85-87.
21 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 88.; Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 164-165.
22 Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 24-25.; Yalçın Özalp, *a.g.e.*, s. 91.
23 Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 27.; Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 179-180.
24 ATASE, Arşiv No: 1/105, Dos: 2-10, Kıl: 257, Fih: 4'den aktaran Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 182. Fransızların Pazarcık'ı işgal hedefleri ve o sırada yaşananlar hakkında ayrıca bkz. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 89-90.; Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 26, 31-34.
25 Mustafa Kemal Paşa'dan Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'e 5 Ocak 1920 tarihli şifre; *H.T.V.D.*, (Eylül 1956), Yıl: 5, Sayı: 17, Ankara, Vesika No.: 431.

herhangi bir saldırıya silahla karşı koyarak müdafaadan asla tereddüt etmemelerini de eklemişti[26].

Takip eden günlerde Türkoğlu, Araplar ve Harabe bölgelerinde de Kuva-yı Milliye ile Fransızlar arasında çatışmalar yaşanmıştı. Özellikle Harabe çarpışmaları, Kılıç Ali'nin bölgedeki faaliyetlerini engellemek isteyen Fransızların saldırı hazırlıklarına karşı tertiplenmişti. Kılıç Ali, kendilerine yönelik bir saldırı için tertip edilen hazırlıkları haber almış ve civardan Maraş'taki orduya destek sağlama çabasına devam etmekte olan Fransızlara Kuva-yı Milliye'nin karşı hareketleri ile ciddi zararlar verilmişti[27]. Fakat Kılıç Ali Bey hatıralarında, bu faaliyetleri sırasında sık sık destek istediği Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gerekli desteği göremediğini ifade eder. Antep'teki faaliyetleri sırasında daha sert tartışmalar yaşayacağı On Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevdet Bey kadar olmasa da Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'i de yaşanan olayların ciddiyetinin farkında olmamak, kendilerinin başarılı olacaklarına inanmamak ve ihmalle suçlayan Kılıç Ali, sadece Mustafa Kemal Paşa'nın hadiseleri ciddiyetle ele alıp takip ettiğini vurgular[28].

Diğer yandan Fransızlar Maraş-Antep yolu üzerinde başlayan çatışmaların Maraş şehir merkezine de sıçrayacağını gördüklerinden, şehirdeki idârî işlere tamamen el koymak istemişlerdi. 20 Ocak 1920 tarihinde Fransız Komutan Querette, Maraş hükümet binasının işgal edileceğini bildirmişti. Yerel yetkililerin durumu Kılıç Ali'ye bildirmeleri üzerine Kılıç Ali, Fransız komutanı telgrafla protesto etmiş, hükümet binasının savunulması için de şehirde hazırlıklar yaptırılmıştı. Ertesi gün hükümet memurları ile Maraş'ın önde gelenlerini toplayan Fransız Komutan, onlara hitâben Kılıç Ali aleyhine şu konuşmayı yapmıştı.:

> *Kılıç Ali'nin Fransız komutanlığını tehdit etmesi ve Türk çetelerinin Maraş yolunda gidiş ve gelişe engel olması, kuvvetlerimize saldırması, Fransız hükümetine karşı gelmek demektir; bunların Maraş'tan idare edildiği anlaşılmıştır. Bundan dolayı bütün sorumluluk Maraşlılara yöneltilecektir. Eğer sorumluluğu kabul etmiyorsanız, Fransız askerleriyle birlikte Kılıç Ali'yi yola getiriniz.*[29]

Komutanın konuşmasına orada bulunanların olumsuz cevaplar vermesi üzerine bazıları tutuklatılmış, hükümet binasının önüne de Fransız askerleri yerleştirilmişti. Bu sırada sıkılan bir kurşunla bir Türk jandarmasının yaralanması üzerine, bölgede mevzilenen millî kuvvetler de Fransızlara ateş açmışlar, ardından yapılan karşılıklı saldırılarla şehir içinde çatışmalar başlamıştı[30].

Kılıç Ali de şehirde çatışmaların başlaması sonrası, 23 Ocak 1920 günü Pazarcık'tan Maraş şehir merkezine gelmişti. Şehir halkına yayımladığı bir bildiri ile Fransızlarla

---

26 Mustafa Kemal Paşa'dan Kılıç Ali Bey'e 5 Ocak 1920 tarihli şifre; *H.T.V.D.*, (Eylül 1956), Yıl: 5, Sayı: 17, Ankara, Vesika No.: 432.

27 *T.İ.H. IV.*, s. 82-86.; Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 183-196.

28 Kılıç Ali hatıralarında bu hususta şunları söylemektedir. *... Bütün faaliyetlerimizi Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'e de yazıyordum. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 'Yürütmekte olduğun kahramanca hareket takdirle karşılanmıştır. Başarılarının devamını dilerim' diyordu. Selahattin Bey ise sürekli olarak bizi soğukkanlılığa davet ediyordu. Saldırıya geçilmemesini, zorunlu durumlarda bile ateşle değil, düşmanın silahlarını toplayarak karşılık verilmesini öğütlüyordu. Henüz genel teşkilâtlanma sağlanamadığı için, hareketimizin saman alevi gibi sönmeye mahkûm olduğunu iddia ediyordu. Elbistan'daki kolordunun askeri temsilcisi de uykudaydı. Bu kadar çatışmaya, bu kadar çabaya ve bu kadar başarıya karşılık, kolordudan bir tek fişek bile alınamamıştı. Gerektiğinde yapılan yardım çağrılarına kuru bir cevap bile verilmiyordu. Selahattin Bey'in emir ve bildirilerine hiç önem vermedim. Aksine bütün bölgede başlayan kutsal ihtilali sürdürebilmek için, teşkilâtıma, nerede rastlanırsa rastlansın, Fransızlara sürekli saldırılması emrini verdim... Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 91.

29 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 91-93.; Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 41-42.; *T.İ.H. IV.*, s. 88.

30 *T.İ.H. IV.*, s. 88-89.; Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 196-204.

muharebenin başladığını duyurmuştu. Sonraki günlerde de sık sık yayımlayacağı bildirilerle halkın moralini yüksek tutmak için çalışmaya devam edecekti[31].

Maraş şehir merkezinde başlayan çatışmalar sonrası, bölgede teşkil edilen Kuva-yı Milliye birlikleri çevreden Maraş'a takviye Fransız kuvveti girişine müsaade etmemek için yol güzergâhlarını tutmuşlardı. Pazarcık bölgesindeki Kuva-yı Milliye birlikleri de Maraş'a nakledilmeye başlanmıştı. Pazarcık Jandarma Komutanı Teğmen Ramazan Bey de Kılıç Ali'nin emrine girerek Maraş savunmasına dâhil olmuştu. Gelen destek birlikleriyle birlikte Kuva-yı Milliye Maraş'ta kısa sürede önemli başarılar elde edecekti[32].

Bu sırada Urfa'daki Kuva-yı Milliyecilerle de irtibat kurmaya çalışan Kılıç Ali, Urfa Kuva-yı Milliyesinin başında olan Ali Saib Bey'e çektiği – aşağıdaki - telgrafla, millî kuvvetlerin ve Fransızların bölgedeki durumları hakkında bilgi istemişti:

Ali Saib Beyefendi'ye

Düldül dağlarında seyahat eden Kozanoğlu Doğan Bey tarafından zat-ı alilerine tanıştırılan Kılıç Ali benim. Urfa'nın durumuna ve teşkilâtın ne dereceye kadar ilerlemiş ve heyetin kimlerden oluştuğuna ve düşman kuvvetlerine dair vereceğiniz bilgileri sabırsızlıkla beklemekteyiz. Haberleşmemizin Ayıntap Heyet-i Temsiliyesi vasıtasıyla devam etmesi ricasıyla saygılarımı arz ederim, efendim.

24-25 Ocak 1920
Emrullahzâde Kılıç Ali

Bu telgraf sonrası Ali Saib Bey tarafından Urfa'daki durum hakkında sık sık Antep Heyet-i Temsiliyesi'ne bilgi verilmişti[33].

Maraş'ta ise Kuva-yı Milliye güçleri ile Fransız ordusu ve Ermeniler arasındaki çatışmalar 11 Şubat gününe kadar devam edecekti. Maraş şehir merkezinde 22 gün süren muharebeler Kılıç Ali'nin kumandasında ve civardaki millî kuvvetlerin desteğiyle başarıyla sonuçlandırılmış, 11/12 Şubat 1920 gecesi Fransız ve Ermeni askerleri şehri terk ederek Islahiye tarafına doğru çekilmişlerdi[34]. Fransızların çekilmiş olmalarına rağmen muharebeler Türkleri de oldukça zor durumda bırakmıştı. Çatışmaların sonlarına doğru Türkler arasında teslim olma isteği belirmiş, özellikle yiyecek sıkıntısı şehirdeki ahaliyi zorlamaya başlamıştı. Fakat böyle bir duruma gerek kalmadan Fransız ordusu çekilmiş ve Maraş'ı boşaltmıştı. Türkler Maraş'taki çarpışmalarda 300 civarında şehit ve yine 500 civarında yaralı verirken şehirdeki ev, dükkân, okul, cami ve kiliseler de büyük zarar görmüştü. Fransızların çekilişi sonrası civar bölgelerdeki Kuva-yı Milliye komutanları da emirlerindeki müfrezelerle birlikte Maraş'a gelmişlerdi. Zeytun (Süleymanlı) Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Cemil Bey'in başkanlığında şehirde sıkıyönetim ilân edilmişti. Ayrıca Kılıç Ali ve Yörük Selim beyler ile birlikte Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey'in de dâhil olduğu bir heyet teşkil edilerek Ermeni askerlerinin ve silahlarının toplatılması için çalışma başlatılmıştı[35].

Kılıç Ali'nin bundan sonraki hedefi Fransızların Antebe yığılmalarını önlemek ve Antep'te de benzer bir başarı kazanmaktı. Bunu sağlayabilmek için de öncelikle Antep'e aktarılan Fransız birliklerinin şehre girişine engel olmaya çalışacaktı. Maraş'ta kazanılan başarı sonrası Kılıç Ali, Urfa Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na çektiği aşağıdaki telgrafla, Fransızlarla Ermenilerin Antep-Maraş tarafına geçişlerine engel olunmasını istemişti:

31 *T.İ.H. IV.*, s. 90.
32 *T.İ.H. IV.*, s. 91.
33 Ali Sâib Ursavaş, (1988), *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, (Günümüz Türkçesi'ne Çeviren: Mehmet Ali Akidil), Kastaş A. Ş. Yayınları, İstanbul, s. 60.
34 Hale Şıvgın, (Mart 1988), "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 11, Ankara, s. 494.
35 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 93-96.; *T.İ.H. IV.*, s. 96-97.; Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 245-253.

Durum gayet iyidir. Düşmanlar kahrolarak şehri terkedip kaçmışlardır. Kaçan düşman takip edilmektedir. Şehir içinde bazı noktalarda bulunan düşman kuvvetleri teslim alınmaya başlanmıştır. Maraş-Antep yoluna olağanüstü önem gösterilmesi ve yollardan bir tek dahi Fransız ve Ermeni geçirtilmemesinin sağlanmasını rica ederim.[36]

Kılıç Ali

Ayrıca Kılıç Ali bundan böyle kendi faaliyetleri ile birlikte civar bölgelerdeki Kuva-yı Milliye'nin aktivitelerini de Fransızların ağırlıklarını koymaya çalıştıkları Antep'e yönlendirecekti. Kılıç Ali bölgedeki gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya sürekli aktarıp, çalışmalarını Heyet-i Temsiliye ile irtibat halinde yürütürken Mustafa Kemal Paşa da Halep de dâhil olmak üzere bölge ile ilgili yürüttüğü tüm çalışmaları Kılıç Ali üzerinden hayata geçirmekteydi[37].

Antep'e Gelişi ve İlk Faaliyetleri

Antep'te işgallere karşı direniş hazırlıkları mütarekenin hemen ardından başlatılmıştı. İşgallerin başlangıcından itibaren "Antep Cemiyet-i İslâmiyesi" halkı işgallere karşı örgütlemeye ve millî bir birliktelik sağlamaya uğraşmaktaydı. Cemiyet-i İslâmiye sadece şehir merkezinde değil kazalarda da örgütlenmişti. Sivas Kongresi kararları çerçevesinde tüm teşkilâtlar Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilecek, Kılıç Ali de hareketin başında bulunacaktı[38].

Kılıç Ali henüz Maraş'ta bulunmaya devam ettiği sırada Urfa ve Antep'ten iki heyet çağırarak bölgenin durumu hakkında daha ayrıntılı bilgiler almıştı. Fransızların bölgedeki işgal hareketlerini tamamlayabilmeleri için Antep'i mutlaka elde tutmak isteyecekleri açıktı. Bu yüzden Kılıç Ali'ye göre Antep'in savunulması için ciddi hazırlıklar gerekmekteydi. Antep'ten gelen heyetle şehirdeki semtlerin tek tek direniş için nasıl savunulması gerektiğine dair ayrıntılı çalışmalar yapmışlardı[39]. Mustafa Kemal Paşa da Kılıç Ali Antep'e gitmek için Maraş'tan ayrılmadan önce, o sırada 5. Tümen Komutanlığı'na atanmış olan Cemil Cahit Bey'e bir telgraf çekerek Kılıç Ali Bey'e çalışmalarında destek olunmasını bir kez daha belirtmişti[40].

Fransızların Maraş'tan çekilmesinin üzerinden yaklaşık bir buçuk ay geçtikten sonra, 27 Mart 1920 günü Kılıç Ali Bey beraberindeki bir kısım Kuva-yı Milliyeci ile birlikte, Kilis üzerinden Antep'e gelmekte olan yeni Fransız birliğini durdurmak üzere Akçakoyunlu istikametinden Antep'e doğru yola çıkmıştı[41]. 26 Mart'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'e çektiği telgrafta ifade ettiğine göre, bu sırada Fransızlar Kilis ve Antep taraflarındaki kuvvetlerini ciddi şekilde takviye etmekte, buna karşılık Antep

---

36 Ali Sâib Ursavaş, *a.g.e.*, s. 98.

37 Mustafa Kemal Paşa'dan Kılıç Ali Bey'e, Halep'te Maraşlı Hacı Fettah Bey'e daha önce gönderilen şifrenin iptal edildiğine dâir bilgi verilen 17 Mart 1920 tarihli telgraf; *H.T.V.D.*, (Eylül 1955), Yıl: 4, Sayı: 13, Ankara, Vesika No.: 334.

38 Antep'te millî teşkilâtın hazırlanışı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkîli hakkında bkz. Ayhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 39-43.; Hulûsi Yetkin, (1968), *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Gaziantep, s. 42-46.; Lohânizâde Mustafa Nurettin, (1989), *Gazi Antep Savunması*, (Günümüz Türkçesi'ne Aktaran, Mehmet Ali Akidil), Kastaş A. Ş. Yayınları, İstanbul, s. 29-34.; Saadettin Yağmur Gömeç, (2014), *Türk'ün Kahramanlık Destanı: Antep*, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 47-52.

39 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 99.

40 *Cemil Cahit Beyefendi'ye*

Kılıç Ali Bey en değerli mücahit arkadaşlarımızdandır. Maraş başarısının sebep ve kahramanıdır.
Kendisinden azami istifade edilmek üzere zat-ı âlinize özel şekilde takdim eder, yeni başladığınız görevde başarılar dilerim.

Mustafa Kemal
(Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 100.)

41 Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'den Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne 28 Mart 1920 tarihli telgraf; *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (A.T.B.D.)*, (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara, s. 111-113, Belge No.: 2890.

Teali-i İslam Cemiyeti Fransızlar lehine çalışmalar yapmaktaydı[42]. Bu yüzden, Kılıç Ali Bey Antep'e doğru yola çıkmadan hemen önce, Mustafa Kemal Paşa kendisine bir telgraf göndermiş ve bölgedeki çalışmalarından dolayı teşekkür ettikten sonra Antep bölgesindeki birliklerini "güzide ve müntahab efraddan" teşkil etmesini istemişti. Ayrıca Paşa, Kılıç Ali'nin tekrar dönmesinin gerekebileceğini fakat şimdilik bölgede kalmasının daha doğru olacağını da ifade ediyordu[43].

Ertesi gün (28 Mart günü) Antep'e gelen Kılıç Ali, doğrudan şehir merkezine gitmek yerine karargâhını şehrin yakınlarındaki Burç nahiyesine kurmuştu[44]. Kilis üzerinden Antep'e gelmekte olan Fransız birliği Yarbay Andrea komutasında idi. Antep'te şehir içinde henüz çatışmalar başlamamış olmakla birlikte, Kılıç Ali Bey'in Antep'e geldiği gün Yarbay Andrea komutasındaki bu Fransız birliği, Kilis yolu üzerinde Şahin Bey ve birliklerini mağlup, Şahin Bey'i de şehit ederek Antep'e girmişti. Kılıç Ali Bey ve beraberindekilerin, Andrea komutasındaki Fransız birliğinin şehre girmelerini engelleyebilmeleri mümkün olamamıştı. Şehir içinde de artık çatışmaların başlaması beklenir olmuştu. 1 Nisan günü Kuva-yı Milliye birliklerinin Fransızlara bir baskın yapması ve Fransızların baskına top atışlarıyla cevap vermesi üzerine de şehirde çatışmalar başlamıştı[45].

Çatışmaların başlaması üzerine de ertesi gün (2 Nisan 1920) Kılıç Ali Bey karargâhını Burç nahiyesinden şehir merkezine taşımıştı. Maraş'ta olduğu gibi Antep'te de merkezde çatışmaların başlamasıyla birlikte şehir merkezine gelen Kılıç Ali Bey, ilk dönemlerde çatışmalara bizzat iştirak edecekti. Devam eden süreçte de civardaki değişik köy ve kasabalarda bulunarak gelişmeleri takip ve organize edecekti. Ayrıca çatışmaların başlaması sonrası şehir merkezine yakın ve özellikle yol güzergâhı üzerinde olan köy ve kasabalara kuvvet takviyesi yaptırmış, çeşitli bölgelere de Kuva-yı Milliye komutanları atayarak şehrin giriş-çıkış yollarında kontrolü elde tutmak için önlemleri artırmıştı. Çatışmalar henüz başlamadan önce, Burç nahiyesinde bulunduğu sırada On Üçüncü Kolordu Komutanlığı'na çektiği bir telgrafla Antep'e en kısa zamanda düzenli bir kuvvet ve iki adet top gönderilmesini istemişti[46].

Kılıç Ali Bey'in Antep'e gelişi ve burada başladığı çalışmalar Fransızlar tarafından da takip edilmekteydi. Maraş'ta yaşananlar sonrası Kılıç Ali'nin Antep'e gelişi Fransızlar nazarında bölgeye daha sert ve ciddi yaklaşmaları için bir gerekçeydi. Fransız kumandanlarından Abadi eserinde Kılıç Ali'nin Antep'e gelişini, "Kılıç Ali adında azimli birisi Antep dolayları Milli Müdafaa Kumandanı adını aldı" diyerek anlatır[47].

Antep Ermenilerinin Uyarılması İçin Yapılan Çalışmalar

Şehir içinde çatışmaların başlamasının hemen ardından Antep'e gelen Kılıç Ali, çatışmalar yayılmadan ve Fransız birlikleriyle mücadeleye odaklanmadan önce - yine Maraş'ta yaptığı gibi öncelikle - Antepli Ermenilerin Fransızlarla birlikte hareket etmelerini önlemeye çalışacaktı. Aslında Antep'te şehrin bazı önde gelenleri, Fransızların şehre gelişinden itibaren yerli Ermenilerin Fransızlarla işbirliği yapmasını önlemek için uğraşmışlardı. Kılıç Ali şehir merkezine geldiği gün de şehrin Müslüman ve Ermeni ileri gelenlerinden bazıları ile Amerikan

42 Mustafa Kemal Paşa'dan 3. Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'e 27 Mart 1920 tarihli şifre; *H.T.V.D.*, (Eylül 1955), Yıl: 4, Sayı: 13, Ankara, Vesika No.: 346.

43 Heyet-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal Paşa'dan Maraş'da Kılıç Ali Bey'e 28 Mart 1920 tarihli telgraf; *A.T.B.D.*, (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara, s. 108-110, Belge No.: 2889.

44 Ayhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 89; *T.İ.H. IV.*, s. 128; Ali Nadi Ünler, (1969), *Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, Kardeşler Matbaası, İstanbul, s. 38.; Lohânizâde Mustafa Nurettin, *a.g.e.*, s. 42.; Sahir Üzel, *a.g.e.*, s. 25.

45 Lohânizâde Mustafa Nurettin, *a.g.e.*, s. 43.; *T.İ.H. IV.*, s. 129.

46 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 100-102.

47 Abadi, (1999), *Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhassarası*, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Şakir Sabri Yener), Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, s. 48.

Koleji Müdürü Merrill'den oluşan dokuz kişilik karma bir heyet kendisini ziyaret etmişti. Kılıç Ali Bey heyete, "Kuva-yı Milliye'nin Ermeniler için hiçbir kötü niyetinin olmadığını, düşmanca davranmadıkça eşit muamele göreceklerini fakat iyi niyetlerini kanıtlamak için öncelikle silahlarını teslim etmeleri gerektiğini" ifade etmiş buna karşılık Ermeni temsilciler ve Amerikan Koleji Müdürü, Kılıç Ali'nin şehir dışına çıkması koşuluyla düşmanlığa son vereceklerini söylemişlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla Ermeni temsilciler için Kılıç Ali'nin şehir merkezine gelişi kendileri açısından bir tehdit olarak değerlendirilmiş, bu yüzden de Kılıç Ali'nin karargâhını merkezden uzaklaştırmasını istemişlerdi. Kılıç Ali hatıralarında aslında bu sözlere güvenmediğini ancak ısrarlar karşısında karargâhını aynı gün Kızılhisar'a naklettiğini belirtir. Fakat Kılıç Ali'nin Kızılhisar'a geçişi sonrası Fransız ve Ermeni cephelerinden saldırılar başlatılmış ve Kılıç Ali tekrar şehir merkezine dönmüş, Kuva-yı Milliye tarafından Fransız-Ermeni saldırıları püskürtülmüştü. Ermeni önde gelenleri ile Amerikan Koleji müdürünün amaçlarının da Kılıç Ali'yi şehirden uzaklaştırmak olduğu anlaşılmıştı[48]. Antep'teki misyonerlerin liderleri konumunda olan Amerikan Koleji Müdürü Merrill ile Amerikan Hastahanesi Başhekimi Dr. Lorrin A. Shepard, Ermenilerin Fransızlarla birlikte hareket etmeleri için savaş boyunca çalışacaklardı[49].

Bu olaylara rağmen, Kılıç Ali Ermenilerin Fransızlarla ittifakını sonlandırabilmek için uğraşmaya devam etmişti. Birkaç gün sonra şehirdeki Ermeni önde gelenlerine bir mektup yollayan Kılıç Ali, Maraş'ta yaşananları hatırlatarak, Fransızlarla birlikte hareket etmelerinin Antep Ermenilerinin de benzer zararlara uğramalarına neden olacağını söylemişti. Kılıç Ali'nin ısrarla Müslümanlarla Ermenilerin birarada yaşamalarının gerekliliğini vurguladığı mektubu tam olarak şu şekildeydi[50]:

Bütün Ermeni Vatandaşlarıma

Şimdiye kadar geçirdiğimiz safahat-i hayatiye, Müslümanlarla Ermenilerin vatandaş olarak yaşamalarını istilzam ettiğini her iki taraf inkâr edemez itikadındayım. Müslümanlar, bütün Ermeni vatandaşlarımın hukuk-u şamilelerini kendi hukuku kadar kıymetli bilmek ve görmek isterler. Buna başlıca âmil her iki tarafın bir padişaha merbut bulunmasıdır. Ermeni vatandaşlarımız bu merbutiyeti hüsn-ü muhafaza ettikçe, bazı tarafların iğfalât-ı hainanesine kapılarak hiss-i muhaseme göstermedikçe hukuklarının, mal ve canlarının tamamen mahfuz olduğunu bütün Müslümanlar âmak-ı kalplerinden doğan hakiki ve ciddi beyan ve lisanla söylerler. Bunu zaman dahi ispat edecektir. Ermeni vatandaşlarımız pek iyi takdir etmelidir ki, bazı taraflardan vaki olacak iğfalât, Ermenilerin mazarratını, iğfal edenlerin menfaatını temin etmekten başka bir fikir ve arzuya matuf değildir. Eminim ki az bir kuvve-i fikriye ve muhakemeye sahip olanlar vukuatın şehadet-i bahiresi ile bu ciheti itiraf etmişlerdir. Maraş'ın hadise-i zailesi bu dediklerime pek vazıh bir şahittir. Maraş'taki Müslümanların büyük bir teessür ve teessüfle karşıladığı vukuatta biçare Ermeni vatandaşlarımızın maruz kaldıkları hal, mücerret Fransızların kendilerini birer hile ve desiselerle düşürdüğü tuzaktan başka bir yüzden tevellüt etmediğini kim inkâr edebilir? Müslümanlar vatandaşlarının böyle bir dam-ı iğfale düşmelerini ve binnetice mutazarrır olmalarını görmek istemezler. Bu beyanatımı ispat ettirmek isteyen Ermeni vatandaşlarımız merbutiyet-i kadimelerini hüsn-ü muhafazaya çalışsınlar. Temin ederim ki bu muhafazada sebat edecek olan her vatandaş her suretle her tarafın tecavüzünden bütün manasıyla mahfuz ve masundurlar. İğfale kapılıp ufacık bir muhaseme hissi gösteren bazı aklı ermezlerin maruz kalacakları felaketten gene kendilerinin mesul olacakları bir emr-i tabiidir. Anın (Onun) için her vakit arzu ederim ki Müslümanlarla Ermeniler makam-ı celil-i saltanata sığınarak daire-i ittifak ve ittihatta yaşasınlar, vatandaş olarak tatlı hayat geçirsinler. Kalpler mütekabil, fiiller mütemasil olsun."

Şark Mıntıkası Kuva-yı Milliye Kumandanı
Kılıç Ali

---

48 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 103-104.; Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 79-80. Antep Ermenilerinin uyarılması hususunda Fransızların gelişinden itibaren yapılan çalışmalar için ayrıca bkz. Ayhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 94-96.; Ramazan Erhan Güllü, (2010), *Antep Ermenileri: Sosyal, Siyasi ve Kültürel Hayat*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 362-363.

49 Ramazan Erhan Güllü, *a.g.e.*, s. 363-364.

50 Ünler, *a.g.e.*, s. 182-183, Belge No: 9.

Ermenileri bir kez daha uyarmak kasdıyla yolladığı bu mektubun ardından Kılıç Ali, tüm Antep ahalisine hitâben ayrı bir beyannâme yayımlayarak yine Ermenilere karşı millî kuvvetlerin fena bir maksatlarının olmadığını ifade etmiş, son günlerde Antep'te yaşanan olaylardan ne Müslümanların ne de Ermenilerin sorumlu olmadıklarını vurgulayarak her iki unsurun birbirleriyle düşman olmalarına bir neden bulunmadığını dile getirmişti. Herkesin işiyle meşgul olmasını istemiş ve asayişi bozanların şiddetle cezalandırılacağı uyarısı yapmıştı. Bu beyannâme de şu şekildeydi[51]:

Umum Antep Ahalisine Beyannamedir:

Ermeni vatandaşlara karşı millî kuvvetin hiçbir fena maksat ve tecavüz emeli yoktur. Bunu şimdiye kadar yapılan hareketler açık bir surette gösteriyor. Bunun aksine bir fikir besleyen ve bir hareket yapanlarla mukaddes gayeler takip eden millî kuvvetin hiçbir münasebet ve alakası yoktur. Bunları red ve bizimle hiçbir münasebetleri olmadığını ilân ederim.

Antep'te, şu birkaç gün zarfında tahaddüs eden gayr-ı matlup vakalarda Müslüman ve Ermeninin mesuliyeti yoktur. Birbirine karşı düşman vaziyeti almasına da hiçbir sebep tasavvur edemiyorum.

Azmim kat'i kararım lâyetegayyerdir. Bugünden itibaren herkesin dükkânlarını açmasını, işiyle gücüyle meşgul olmasını emrediyorum. Amerika misyonerleri ve Ermeni mütehayyizanı ile mülâkatımız neticesinde bu hakikatı kendilerine ifham eyledim. Namus-u millimize itimad edenler hakkında bizim maksat ve gayemiz hilâfında hareket edenleri şiddetle tecziye edecek ve icabederse idam eyleyeceğim. Şehrin selâmetini ihlâl eyleyenler din ve mezhep farkı gözetilmeyerek, her kim olursa olsun nazar-ı itibara alınmayarak bu hükümden hariç kalmayacaktır. Şehir dâhilinde toplanan kuva-yı milliye muayyen mevkilerine gidecek, köylüler köyüne avdet edeceklerdir. Burada kalmakta inat edenler yakalanıp şiddetle tecziye edileceği gibi, dükkânlarını açmayanlar hakkında da takibat yapılacaktır.

Kılıç Ali

Bu çalışmaların ardından, 9 Nisan 1920 günü de Kılıç Ali, Maraş'tan Antep'e davet ettiği Badoylu Abraham, Bedros Vartabed ve Sahak Kahanne isimli üç din adamı[52] ile bazı önde gelen Ermenileri yine Antepli Ermenilerle görüşmek üzere görevlendirmişti. Fransızların karargâh olarak kullandıkları Amerikan Koleji'nde yapılan bu görüşmeden de bir sonuç alınamamış hatta heyetin sözleri bazı Antep Ermenilerinin tepkilerine neden olmuştu[53]. Buna rağmen Kılıç Ali tarafından gönderilen heyet uzlaşı için ısrar etmiş, bunun üzerine Amerikan Hastahanesi Başhekimi Dr. Shepard'ın da bulunduğu görüşmede tarafların bir bildiri yayımlayarak Ermenilerle Müslümanlar arasında ateşkes yapılmasını ve iki tarafın belirleyeceği heyetlerin ahali arasında uzlaşı sağlamak için çalışmalarını kararlaştırmışlardı. Fakat bu karara da uyulmayacak ve çatışmalar devam edecekti[54]. Bazı Ermeni gazeteleri Türklerin, Ermenilerin tarafsız kalmaları için uğraşmalarını "komedi" olarak nitelendirmiş, Kılıç Ali tarafından gönderilen heyetin de çalışmalarından herhangi bir sonuç alamayışını sevinçle duyurmuşlardı[55].

Antep'in Kuşatılmasına Karşı Faaliyetleri ve Bölgeden Ayrılışı

Ermenilerin tarafsız kalmaları sağlanamadığı gibi Fransızların Antep'i kuşatmak için faaliyetleri de artarak devam ediyordu. Kuva-yı Milliye'nin Fransızlara karşı koyuşu da her geçen gün biraz daha zorlaşıyordu. Kılıç Ali Nisan ayı ortalarında Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne çektiği üst üste telgraflarla sürekli Antep için destek istemişti. Özellikle Urfa Kuva-yı Milliyesinin kendilerine destek olması için Mustafa Kemal Paşa da Urfa'daki yetkilileri

51 Ünler, *a.g.e.*, s. 184, Belge No: 10.
52 Hüseyin Bayaz, (1994), *Antep Savunması Günlüğü*, (Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı), Cem Yayınevi, İstanbul, s. 84.
53 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 117.
54 Ramazan Erhan Güllü, *a.g.e.*, s. 367-369.
55 Hüseyin Bayaz, *a.g.e.*, s. 85.

uyarmıştı[56]. Şehir içinde çatışmaların başlamasının hemen ardından hem Beşinci Fırka Komutanlığı'na hem de On Üçüncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey'e asker ve silah desteği için müracaat eden Kılıç Ali, hiçbir yerden destek göremediğini hatta telgraflarına cevap dahi verilmediğini belirtiyordu. Cevdet Bey, Kılıç Ali'nin telgraflarına cevap vermek yerine Antep Askerlik Şubesi Başkanı'na bir telgraf çekerek, "Kılıç Ali adında birisinden aldığım telgraflara cevap verme imkânım yoktur. Kendisine bildiriniz, Heyet-i Temsiliye ile temas etsin" demişti[57].

Fransızların, Antep'ten çıkmadıkları gibi sürekli takviye birlikler getirdiklerini ifade eden Kılıç Ali ise, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafında, 15 Nisan 1920 günü Nizip üzerinden yeni bir Fransız kuvvetinin Antep'e geldiğini haber aldıklarını ve beraberindeki bir birlikle Nizip yolu üzerinde yeni Fransız birliğini şimdilik durdurmayı başardıklarını ifade ediyordu fakat çatışma hâlen devam etmekteydi. Ayrıca Kilis'ten de yeni bir Fransız birliğinin Antep'e gelmek üzere olduğuna dair haber alınmıştı. Kılıç Ali Bey, mevcut şartlar içinde kendilerine destek vermediği gerekçesiyle On Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'i sert ifadelerle eleştiriyordu. Antep, Maraş mıntıkasına dâhil olmadığı için Maraş bölgesinden Antep'e yardım gönderilemeyeceği daha önce zaten kendisine bildirilmişti. Cevdet Bey ise yardım şöyle dursun kendisine yollanan rapor ve talep yazılarına "cevab vermek tenezzülünde (dahi) bulunmuyor"du. "Halk hiçbir taraftan yardım göremediği için maneviyatı bozulmuş, çok zor şartlar altında ve pek çok mahrumiyetler içinde bulunmaktaydı." Bu yüzden Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan Antep'e en fazla desteği kim yapacaksa oraya bir an önce emir verilmesini istiyordu[58].

Kılıç Ali'nin telgrafı üzerine Mustafa Kemal Paşa hem Maraş'taki birliklere hem de Sivas'taki Üçüncü Kolordu Komutanlığı'na çektiği telgraflarla Antep'teki Kuva-yı Milliye güçlerine bir an önce yeterli desteğin sağlanması gerektiğini bildirmişti. Ayrıca Kılıç Ali Bey'i de bilgilendirerek, çalışmalarının "şayan-ı takdir ve şükran" olduğunu belirtmiş, yardım ulaşana kadar müsbet bir netice elde edebilmek için mücadeleye devam etmesini istemişti[59].

Fakat Kılıç Ali ve Antep'teki Kuva-yı Milliye birliklerine yardım gönderilmesi yine mümkün olamamıştı. Kılıç Ali'nin sonraki gün Mustafa Kemal Paşa'ya hitâben çektiği ve Paşa'ya bir an önce ulaştırılması için "bir dakika te'hîri mûcib-i mes'ûliyyetdir" ibaresiyle bulundukları güç durumu vurguladığı telgrafında ifade ettiğine göre, Fransızlar Antep'i şiddetle bombardımana tutmaktaydı. Antep'teki ahali, özellikle eşrafın büyük çoğunluğu da maneviyatları bozulmuş ve birlik duygusundan uzaklaşmış oldukları için dağılmışlar ve şehri terk etmeye başlamışlardı. "Bir avuç mücahitle düşmana büyük bir zayiat verdirdiğini" söyleyen Kılıç Ali, Nizip üzerinden gelen Fransız birliğine engel olunamadığını ve şehre girerek merkezdeki Fransızlarla birleştiklerini, aynı şekilde Kilis üzerinden gelen diğer birliğin de kendileri Nizip yolu üzerinde mücadeleye devam ettikleri ve geldikleri yol üzerinde bulunan civar köylerdeki ahali de kaçmış oldukları için rahatlıkla Antep'e ulaştığını ifade ediyordu. Şehirdeki Fransız kuvvetlerinin artmasıyla ahali ve eşrafın şehri terk etmesi de hızlanmıştı. Kendileri bunları tekrar şehre dönmeye zorlamaya çabalarken, Fransızlar karargâh olarak

56 Heyet-i Temsiliye Riyâseti ve On Üçüncü Kolordu arasındaki 14 Nisan 1920 tarihli yazışmalar; *H.T.V.D.*, (Aralık 1955), Yıl: 4, Sayı: 14, Ankara, Vesika No.: 358-359.

57 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 104. Bürhan Cahit, Kılıç Ali'nin Cevdet Bey ile yaşadığı çatışmayı şu şekilde aktarır: *...Kılıç Ali Bey birkaç defalar en yakın kolordu merkezi olan On Üçüncü Kolordu'ya yazdı. Top istedi. Fakat o zaman henüz nereden emir alacağını bilmeyen ve zaten Bağdat'lı olduğu için bu millî mücadeleye bigâne kalan Cevdet Bey ismindeki kumandan bu ricalara cevap bile vermedi.,* Bürhan Cahit, *a.g.e.*, s. 74.

58 Kılıç Ali Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 15/16 Nisan 1920 tarihli telgraf.; *A.T.B.D.*, (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara, s. 114-116, Belge No.: 2891.

59 Mustafa Kemal Paşa'nın Maraş'ta Arslan Bey'e, Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığı'na ve Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne 16 Nisan 1920 tarihli telgrafları; *A.T.B.D.*, (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara, s. 117-119, Belge No.: 2892.

kullandıkları Amerikan Koleji ve civardaki diğer yüksek tepelerden şehri bombalamaya devam etmekteydiler. İçerideki Kuva-yı Milliye birlikleri mümkün olduğunca saldırılara mukavemet göstermeye çalışsalar da her türlü yardımdan mahrum olarak "vesaitsiz" ve "mühimmatsız" olarak yürütülen bu mücadelenin sonuçta Kuva-yı Milliye'ye bir muvaffakiyet ilâve etmekten ziyade hezîmet ve başarısızlık getireceği açıktı. "Muavenet ve vesait için nereye müracaat ettimse hep aksi cevaplar aldım" diyen Kılıç Ali'ye göre Maraş'a olduğu gibi Antep'e de yardım edilmezse Maraş'taki gelişmelerin aksine bu defa başarısızlık kaçınılmazdı. Bu yüzden Kuva-yı Milliye'nin Maraş ve çevresindeki başarısını lekelemektense istifa etmesinin daha "mertçe" bir tavır olacağı görüşündeydi. Bunlara dayanarak ya şehre gereken yardımın bir an evvel gönderilmesini ya da baştan beri çekilen bunca eziyet ve zorluğa bir de hezîmet eklememek için istifasının kabulünü istirham ediyordu[60].

Fakat istifası kabul edilmediği gibi Mustafa Kemal Paşa, hem kendisinin direnişe devam etmesini isteyecek hem de çevreden Antep'e destek gönderilmesini sağlamak için uğraşmaya devam edecekti. Kılıç Ali'nin, istifasını talep ettiği telgrafından sonraki gün çektiği son telgrafta ifade ettiklerine göre, Kuva-yı Milliye birlikleri direnişi sürdürmekle birlikte, Nizip tarafından gelen Fransız birlikleri şehrin kuzeydoğusunu tamamen ele geçirerek onlar da bombardımana başlamışlardı. Fransızların şehirdeki tahkimatlarına karşılık Kuva-yı Milliye de kendi kontrolündeki yerlerde tahkimatını artırmaya çalışmaktaydı. Şehir içindeki cephe direnmeye devam ediyordu ve Ermeniler Fransız topçularına kendi yerlerini belli ederek bombardımandan zarar görmemek için bulundukları semtlere bayrak çekmekteydiler. Kılıç Ali'nin ifadesiyle "Fransızlar şehri bilâ-rahm (acımadan) bombardıman ediyorlar"dı. Sadece Antep halkıyla hareket edilmesi mümkün olamayacağı için de destek talebini yineliyordu[61]. Bununla beraber istenen desteğin sağlanması yine mümkün olamayacak ve Fransızlar Antep'teki birliklerini yeterince takviye edip şehri büyük oranda kuşatmayı başaracaklardı[62].

Diğer yandan Kılıç Ali Bey ile Onüçüncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey arasındaki tartışma ve karşılıklı suçlamalar da şiddetlenmişti. Daha önce Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafla Cevdet Bey'i eleştiren Kılıç Ali, ertesi gün doğrudan Cevdet Bey'e hitâben de ağır ifadeler içeren bir telgraf çekmişti[63]. Antep'e yeterli desteği göndermediği için Fransızların

---

60 Kılıç Ali Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Nisan 1920 tarihli telgraf; *A.T.B.D.*, (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara, s. 120-122, Belge No.: 2893.

61 Kılıç Ali Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 18 Nisan 1920 tarihli telgraf; *A.T.B.D.*, (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara, s. 123-125, Belge No.: 2894.

62 Abadi, *a.g.e.*, s. 48-49.; Ayhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 96-98.; Saadettin Yağmur Gömeç, *a.g.e.*, s. 71.

63 Kılıç Ali'nin hatıralarında naklettiğine göre Cevdet Bey'e çektiği telgraf şöyleydi:

13. Kolordu Kumandanı Cevdet Beyefendi'ye

(Önemli ve çok aceledir.)

Anlaşmalara aykırı olarak topraklarımızı işgal edip, milletimizi ve vatanımızı zulüm ateşleri içinde yakan düşmanı def etmeyi ve Türk diyarının kurtuluşunu kendisine ülkü edinen Kuva-yı Milliye mensupları top mermilerine göğüs gererek mücadelesine devam etmesine rağmen, düşman Nizip-Kilis yollarından aynı günde Antep'e yeni kuvvetler sokmuş, şehri içeriden ve dışarıdan topa tutmuştur. Yanan evler, namusa tecavüzler ve mahvolmuş insanların dilinden size kin ve esef kelimeleri fırlamaktadır.

Bir Türk kolordusunun kumandanı olmak haysiyetiyle Türk şehirlerinin böyle düşman topları altında inlemesinden elbet birazcık üzüntü duyarsınız zannederim. Birçok kez istenen yardımdan eğer birazını olsun göndermiş olsaydınız, bugün Antep, Anadolu'nun bu mamur şehri ateşler içinde kalmaz, Türk'ün alnı kirlenmezdi. Siz savaşa girmeye bile cesaret edemediniz. Kolordunun taburlarını, silah ve araçlarını zannederim kullanacak bir yer bulamayacaksınız. Zira bugün Antep'i işgal eden düşman, yakında Anadolu'nun içlerine sarkacaktır. Yüz binlerce insan sizin ihmal, başıbozukluk, korkaklık ve ilgisizliğinizle inlemektedir.

İslam'ın şehirleri yanar ve Türk milleti mahvolurken bir Türk Kolordusu'nun, bir İslam kumandanının boş bir endişe ve gereksiz kuruntularla yardım yapmaktan çekinmesi, kaçamak hareketlerle vatanı düşman ayakları altında çiğnetiyor. Milletin tarihi bunu pek acı kelimelerle kaydedecektir. Ben milli ve dini görevimi fiilen yaptığım gibi, peşpeşe başvurularımla da vicdan huzuru içinde bulunmaktayım, efendim.

17 Nisan 1920
Kılıç Ali

bölgede kuvvetlerini artırmalarının ve şehrin bombalanmasının yegâne sorumlusu olarak Cevdet Bey'i gördüğünü söyleyen Kılıç Ali, daha da ileri giderek Cevdet Bey'in ifadesiyle kendisini "ihmal, teseyyüp, hıyânet ve hamiyyetsizlikle itham etmişti." Kılıç Ali'nin telgrafı üzerine Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne gönderdiği bir raporla durum hakkında bilgi veren Cevdet Bey de Kılıç Ali hakkında aynı şekilde ağır sözler kullanmıştı. Kılıç Ali'nin bağlı olduğu merciin kendileri değil Üçüncü Kolordu olduğunu, buna rağmen kendilerinden bir cebel bataryası ile birlikte başka bazı taleplerde bulunduğunu, kendilerinin ise özellikle Urfa'daki karışık durum ve yetersiz imkânları dolayısıyla bu talebi yerine getiremediklerini ifade eden Cevdet Bey raporunu şu cümlelerle bitirmişti.:

> *... ahvali iyice takdir edemeyen Kılıç Ali Bey'in sıkışdığı zaman uluorta zebandrazlık (dil uzatma, atıp tutma) etmesi şayan-ı teessüfdür. Mercii olan Üçüncü Kolordu'ca ihtârât-ı lâzımede bulunulmasını ricâ ederim. Aksi halde Kılıç Ali Bey'in hiçbir telgrafını mıntıkam dâhilindeki merâkizde kabul etmem. Terbiyesini takınsın, vazifesini ve merciini bilsin. Vaziyetimize göre mıntıkamızın bile ziyâını mucib hareket icrâsına imkân yoktur.*[64]

Cevdet Bey'in raporu sonrası Mustafa Kemal Paşa, Kılıç Ali'ye Antep'e biraz daha silah desteği yapılmasının gerekli yerlere iletildiğini bildirirken, şehrin tamamen kuşatılmasına engel olabilmek için çalışılmasını ve Üçüncü Kolordu'ya da vaziyet hakkında sık sık bilgi verilmesini istemişti. Dolayısıyla Paşa, Kılıç Ali'nin On Üçüncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey ile değil de Üçüncü Kolordu Komutanı Selahaddin Bey ile temasta olması gerektiğini belirtmişti[65]. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa bir gün sonra yazdığı başka bir şifrede, Kılıç Ali'nin ithamlarının Cevdet Bey'i üzdüğünü, hâlbuki On Üçüncü Kolordu'nun Antep'e yardımda bulunabilmek için elinden geleni yaptığını ifade etmiş ve Cevdet Bey'in teessürüne neden olan bu durumun telafi edilmesi gerektiğini belirtmişti[66].

Kılıç Ali Bey'in çeşitli birimlerle bu şekilde çatışmaları, şehirdeki Fransız kuşatması ve kuşatmaya karşı şehir içindeki Kuva-yı Milliye'nin mücadelesi devam ederken, TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde Kılıç Ali Bey, 4 Mayıs 1920 günü "Ayıntab mebusu" olarak seçilmiş ancak Antep'teki görevi dolayısıyla genel kurul tarafından 8 Mayıs 1920 itibariyle süresiz izinli sayılması kararlaştırılmıştı[67]. Fakat bu karardan birkaç gün sonra, yine Mayıs ayı içinde, Yozgat bölgesinde çıkan isyana Çapanoğulları'nın da katılmasıyla yayılan isyanı bastırmakla görevlendirildiği için Kılıç Ali Bey, müfrezesiyle birlikte Antep'ten ayrılarak Yozgat'a gitmişti[68].

Dolayısıyla Mayıs ayı ortalarından itibaren Kılıç Ali Bey, Antep müdafaasına toplam 39 gün bizzat iştirak etmişti. Şehirden aniden ayrılışı Kuva-yı Milliye ile ahali tarafından başlangıçta olumsuz bir durum olarak algılanmıştı. Bu yüzden milletvekili seçilişi de şehirden ayrılmasına neden olacağı için endişeyle karşılanmıştı. Kılıç Ali'nin ayrılışıyla bölgede

---

(Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 106-107.)

64 On Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'den Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne 19/20 Nisan 1920 tarihli rapor; *H.T.V.D.*, (Aralık 1955), Yıl: 4, Sayı: 14, Ankara, Vesika No.: 362.

65 Mustafa Kemal Paşa'dan Kılıç Ali Bey'e 21 Nisan 1920 tarihli şifre; *H.T.V.D.*, (Aralık 1955), Yıl: 4, Sayı: 14, Ankara, Vesika No.: 364.

66 Mustafa Kemal Paşa'dan Kılıç Ali Bey'e 22 Nisan 1920 tarihli şifre; *H.T.V.D.*, (Aralık 1955), Yıl: 4, Sayı: 14, Ankara, Vesika No.: 365.

67 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi* ..., s. 424.

68 Ayhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 102-103.; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi* ..., s. 424.; Lohânizâde Mustafa Nurettin, *a.g.e.*, s. 79.; Ünler, *a.g.e.*, s. 58-59. *...Mustafa Kemal Paşa'dan Sivas'ta iken aldığım emir üzerine bidayette Maraş'a, sonra da Anteb'e gelmiş, Maraş ve Anteb'de teşkilât yapmış, bu teşkilât sayesinde Maraş'ı Fransızlardan geri almış ve Antep'te döğüşmeye başlamıştım. Anteb'in Ulumuasara civarında yaptığımız bir muharebe esnasında idi ki bir akşam Mustafa Kemal tarafından makine başına çağırılarak cepheden tasarruf edeceğim kuvvetle derhal hareket etmem, Yozgad'a gitmem bildirildi. Zile'de çıkan isyan Yenihan'a sirayet etmiş ve Yozgat havalisinde başgösteren isyan da Çapanoğullarının katılmasiyle genişlemişti.* Kılıç Ali, (1955), *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, Ankara, s. 26.

mücadele eden millî kuvvetler arasında sağlanan birlikteliğin dağılacağı hatta Ankara Hükümeti'nin Antep'teki mücadeleye yeterince ehemmiyet vermediği düşünülmüştü. Zira Kılıç Ali'nin vereceği her emir ve direktif bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmiş sayılmakta, onun ayrılışıyla yerine gelecek kişilerin benzer bir otoriteyi sağlayamamalarından endişe edilmekteydi[69]. Bu yüzden Antep Heyet-i Merkeziyesi, Kılıç Ali şehirden ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'ya ve Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgraflarla, Kılıç Ali'nin Antep'teki vazifesinden ayrılmayarak bölgede kalmasını istemişlerdi. Fakat Yozgat'taki olayın ciddiyeti dolayısıyla Kılıç Ali Bey kısa süre içinde Antep'ten ayrılarak yeni vazife bölgesine gitmişti[70].

Kılıç Ali Bey'in Antep'ten ayrılışı Kuva-yı Milliye ve ahali tarafından başlangıçta olumsuz bir durum olarak algılansa da yerine gelen kumandanlar ve mücadelenin sürdürülmesi sayesinde sonradan bu algı ortadan kalkmıştı. Kılıç Ali Antep'ten ayrılırken "Maraş-Antep Bölgesi Genel Kuva-yı Milliye Komutanlığı Vekâleti" görevini Nizamiye Tabur Komutanı Binbaşı Reşit Bey'e vermişti[71]. Daha sonra Kilisli Arslan Bey, Arslan Bey'in ardından da Alay Kumandanı Hamdi Bey, Kuva-yı Milliye Kumandanlığı görevine getirilecekti[72]. Kılıç Ali Bey'in ayrılışından birkaç gün önce, o döneme kadar Suriye ve Hatay'daki mücadelelerde yer alan Ali Şefik Özdemir (Özdemir Bey) de Antep'e gelmişti. 8 Ağustos 1920 tarihinden itibaren de Özdemir Bey, Antep'teki millî kuvvetlerin komutanlığını resmen üzerine alacaktı[73].

Sonuç

Kılıç Ali Bey Antep'ten ayrılmakla birlikte bundan sonraki hayatında sürekli Antep'le birlikte anılacaktı. İlk mecliste başlayan "Ayıntab" mebusluğu sonraki seçimlerde de devam edecek ve Atatürk'ün vefatına kadar beş dönem "Gaziantep"[74] milletvekili olarak görev yapacaktı. Ayrıca hayatının Antep'ten ayrıldıktan sonraki döneminde "Gaziantep kahramanı" olarak anılacaktı. Fakat Kılıç Ali hakkında kullanılan bu "Gaziantep kahramanı" ünvanı, o dönemde Antep'te faaliyette bulunan bazı Kuva-yı Milliyecilerle birlikte, özellikle mütareke sonrası kurdukları "Ayıntab Cemiyet-i İslamiyesi" aracılığıyla Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda ciddi katkıları bulunan İttihatçılar tarafından sürekli eleştirilecekti. Milli Mücadele sonrası oluşan karşıt siyasi ortamın da tetiklediği bu eleştirilerle İttihatçılar, direniş için mütarekenin hemen ardından oluşturdukları çeşitli teşkilâtlar ve yaptıkları çalışmalarla Milli Mücadele'ye verdikleri katkının, Sivas Kongresi sonrası bölgedeki tüm direniş güçlerinin doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanması suretiyle yok sayıldığını ifade etmek istiyorlardı. İttihatçılar dışındakilerin eleştirisi ise yine verilen mücadelenin tek bir isme bağlanmasına karşı

---

69 Sahir Üzel bu konuyu şu şekilde açıklar. *...Mustafa Kemal Paşa tarafından (Kuva-yı Milliye Komutanı) olarak gönderilip şimdi vazifesinin başında bulunan Kılıç Ali'nin bu mühim işi bırakarak, teşrii vazifesine iştirak edişi, halk arasında teessüs etmiş olan vahdet ve tesanüdün bozulması korkusunu doğurmuş, Ankara'nın Antep – Fransız mücadelesine ehemmiyet atfetmemesi gibi bazı yanlış tahmin ve telâkkilere yol açmıştı. Kılıç Ali, Antep'te ve Anteplilerin Fransızların mücadelesi esnasında Ankara'nın bir mümessili olarak görülüyor ve bu sıfatla tanılıyordu. Vereceği her türlü emir ve direktif, Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmiş gibi muta ve mukaddes sayılıyordu. Böyle geniş selâhiyet ve kudrete sahip olan Kılıç Ali'nin vazifesini şehir halkı arasında kabul ve idare edecek kimseler yoktur. Bundan dolayıdır ki, Kılıç Ali'nin gitmemesi çareleri düşünülüp aranıldı…,* Sahir Üzel, *a.g.e.*, s. 53.

70 Sahir Üzel, *a.g.e.*, s. 53-57.

71 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 115.

72 Ayhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 103.; Lohânizâde Mustafa Nurettin, *a.g.e.*, s. 79.; Saadettin Yağmur Gömeç, *a.g.e.*, s. 79.

73 Zekai Güner, (2007), "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Zonguldak, s. 58.

74 "Ayıntab" livâsının ismi 6 Şubat 1921 tarihinde "Gaziayıntab" olarak değiştirilmişti. *Kavanin Mecmuası*, (1925), Cilt: I, Maliye Vekâleti Yayını, Ankara, s. 99. 1928 yılında ise şehrin ismi "Gaziayıntab"dan "Gaziantep"e dönüştürülmüştü. Hüseyin Özdeğer, (1996), "Gaziantep", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 468.

tepkiydi. Kılıç Ali'ye olan bağlılığın aslında onun şahsına değil Mustafa Kemal Paşa'ya olan bağlılık olarak algılanması gerektiği ifade edilmek isteniyordu. Kılıç Ali'ye yönelik eleştirilere karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'deki liderliğine yönelik bir olumsuzluk yoktu. Genel olarak Kılıç Ali'nin bölgenin "kurtarıcısı" olarak anılmasına tepki gösteriyorlar ve bu tarz bir yaklaşıma karşı çıkıyorlardı. Örneğin Hulusi Yetkin 1962 tarihli bir makalesinde bu durumu açıkça şu şekilde eleştirir:

> *...Antep'te halkın, sonuna kadar dayanma kararıyle şehir içi savaşına başlayacağı sırada, Mustafa Kemal Paşa, Kılıç Ali isimli bir temsilcisini Anteplilere göndermişti. Demek ki Antep Türkleri yalnız değillerdi. Demek ki Antep Türklerinin volkan haline gelen millî heyecanlarından Anadolu içlerindeki Türklerin de haberleri vardı.*
> *Kılıç Ali Bey, Antep'te büyük hürmet gördü. Çünkü o, Türk birliğinin yeni ve gerçek sembolü Mustafa Kemal Paşa'nın elçisi idi. Kılıç Ali Bey göklere çıkarıldı. Gerçekte ise Kılıç Ali Bey yirmi, yirmibeş kişilik bir zeybek kafilesiyle Antep bölgesine gelmişti. Savaş idaresinden anlayan bir kumandan da değildi. Sadece Mustafa Kemal Paşa'nın elçisi olması, büyük itibar görmesine yetmişti.*
> *Kılıç Ali Bey birkaç gün şehir içinde, iki üç hafta da şehir civarındaki köylerde kaldıktan sonra Ankara'ya döndü.*
> *Savaştan sonra bazı kimseler tarafından Kılıç Ali Bey {Antep Kurtarıcısı} olarak gösterilmek istendi. Bu gibi gerçeğe uymayan sıfatlar, halk arasında alayla karşılandı. Söyleyenler küçük düştüler. Bu sözlere sade dalkavuklar itibar gösterdiler, zaman ise, bu balonu da söndürdü…*[75]

Dönemin meşhur İttihatçılarından olan ve İzmit bölgesi ile başladığı çalışmalarına Antep'te de devam ederek Milli Mücadele'de aktif olarak yer alan Dr. Fahri Can da, 1963 yılında Antep Milli Mücadelesi'ni anlattığı bir yazıda, doğrudan Kılıç Ali'nin adını vermeden ona verilen ünvanı, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız düşünceleri imâ eder bir tarzda şöyle eleştiriyordu: "… Son söz olarak şu ciheti arz ederim ki (Gaziantep kahramanı) sadece ve sadece Anteb'in öz çocukları Memikler, Ökkeşler, İncolardır. Pek aziz silah arkadaşlarımın hayatta olanlarına en derin hürmetlerimi, aziz şehitlerle ebediyete göçenlere en engin tazimlerimi, huzurlarında eğilerek arz ederim."[76]

Vefatına kadar kaleme aldığı birçok yazıda Antep'le birlikte genel olarak tüm ülkedeki Milli Mücadele hareketini ve oluşturulan teşkilâtları anlatmış olmasına rağmen, özellikle Antep'le ilgili olarak Kılıç Ali'den hiç bahsetmemesi de Fahri Can'ın ve ona bağlı olarak genel anlamda İttihatçıların Kılıç Ali'ye karşı tavırlarının bir yansıması olarak görülebilir.

Bunlarla birlikte, dönemin tanıklarından bazılarının bu eleştirileri Kılıç Ali'ye karşı genel bir tavır olarak değerlendirilemez. Maraş ve Antep savunmasında yer alan kişilerin hatıralarının büyük çoğunluğunda Kılıç Ali hakkında olumsuz bir ifadeye rastlanmaz. Aksine mücadeleye katkısı ve özellikle ahalinin onun varlığından duyduğu güvenden bahsedilir. Antep'ten ayrılışı da – özellikle ilk günlerde - hem Kuva-yı Milliyecilerde hem de ahalide üzüntüye ve mücadelenin geleceği açısından endişeye sebep olmuştur. Bununla birlikte mücadeleyi tek başına organize edip yürüttüğü şeklindeki ifadeler de, Hulusi Yetkin ve Fahri Can'ın yazdıklarından da anlaşılacağı üzere abartılı ve kendisinden önceki hazırlıkları hiçe sayan bir bakış olarak değerlendirilmiştir.

Kılıç Ali'nin Mustafa Kemal Paşa tarafından bölgeye gönderiliş nedeninin, Sivas Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde, kongre öncesinde bölgede kurulmaya başlanan ve birbirleriyle çok yakın teması bulunmayan çeşitli cemiyet ve örgütlerin birleştirilerek tek merkezden hareket etmelerini sağlamak olduğu açıktır. Kılıç Ali'nin Maraş ve Antep'e gelişiyle hedeflenen bu birlikteliğe ulaşılmış, bölgede Fransızlara karşı yürütülen mücadelenin, herhangi

---

75 Hulusi Yetkin, (1962), "Gaziantep Müdafaasının Bilinmeyen Tarafları", *Yakın Tarihimiz*, Cilt: II, Sayı: 19, İstanbul, s. 181-182.

76 Fahri Can, (1963), "Gaziantep Müdafaasından Bir Sahife ...", *Yakın Tarihimiz*, Cilt: IV, Sayı: 52, İstanbul, s. 399.

bir ayrılık ya da çift başlılığa sebebiyet vermeden, doğrudan Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak sürdürülmesi sağlanmıştır.

Kaynakça

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (A.T.B.D.), (Ocak 1997), Yıl: 46, Sayı: 43, Ankara.

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi (H.T.V.D.), (Eylül 1955), Yıl: 4, Sayı: 13, E. U. Basımevi, Ankara.

_____, (Aralık 1955), Yıl: 4, Sayı: 14, E. U. Basımevi, Ankara.

_____, (Eylül 1956), Yıl: 5, Sayı: 17, E. U. Basımevi, Ankara.

Kavanin Mecmuası, (1925), Cilt: I, Maliye Vekâleti Yayını, Ankara.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri, (2002), Cilt: II (1918-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri, (2004), Cilt: III (1920-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Eserler

Abadi, (1999), *Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhassarası*, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Şakir Sabri Yener), Gaziyurt Matbaası, Gaziantep.

Akbıyık, Y., (1999), *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, (2005), (Derleyen: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Bayaz, H., (1994), *Antep Savunması Günlüğü*, (Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı), Cem Yayınevi, İstanbul.

Bıyıklıoğlu, T., (1962), *Türk İstiklal Harbi, I. Cilt, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Budak, M., (2003), *İdealden Gerçeğe, Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul.

Cahit, B., (1932), *Gazinin 4 Süvarisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Çoker, F., (1995), *Türk Parlamento Tarihi – Millî Mücadele Dönemi ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923, III. Cilt – I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

Gazi Mustafa Kemal, (1927), *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti Yayını, Ankara.

Gömeç, S. Y., (2014), *Türk'ün Kahramanlık Destanı: Antep*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Güllü, R. E., (2010), *Antep Ermenileri: Sosyal, Siyasi ve Kültürel Hayat*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Kılıç Ali, (1955), *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, Ankara.

Lohânizâde Mustafa Nurettin, (1989), *Gazi Antep Savunması*, (Günümüz Türkçesi'ne Aktaran, Mehmet Ali Akidil), Kastaş A. Ş. Yayınları, İstanbul.

Özalp, Y., (1976), *Mustafa Kemâl ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi*, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.

_____, (2005), *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, Kahramanmaraş.

Öztürk, A., (1994), *Millî Mücadele'de Gaziantep*, Geçit Yayınları, Kayseri.

Saral, A. H., (1986), *Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara.

Ursavaş, A. S., (1988), *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, (Günümüz Türkçesi'ne Çeviren: Mehmet Ali Akidil), Kastaş A. Ş. Yayınları, İstanbul.

Ünler, A. N., (1969), *Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, Kardeşler Matbaası, İstanbul.

Üzel, S., (1952), *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara.

Yetkin, H., (1968), *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Gaziantep.

Makaleler

Can, F., (1963), "Gaziantep Müdafaasından Bir Sahife ...", *Yakın Tarihimiz*, Cilt: IV, Sayı: 52, İstanbul, s. 398-399.

Güner, Z., (2007), "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Zonguldak, s. 49-65.

Özdeğer, H., (1996), "Gaziantep", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 466-469.

Şahingöz, M., (Temmuz 1995), "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Millî Birlik ve Beraberlik Mitingleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XI, Sayı: 32, Ankara, s. 417-432.

Şıvgın, H., (Mart 1988), "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 11, Ankara, s. 481-494.

Yetkin, H., (1962), "Gaziantep Müdafaasının Bilinmeyen Tarafları", *Yakın Tarihimiz*, Cilt: II, Sayı: 19, İstanbul, s. 181-182.